

Мср Кристијан Векоњ*

Докторанд

Филолошки факултет

Универзитет у Београду

930.85(5-11)

94:338(100)

<https://doi.org/10.18485/melissa.2018.17.1.ch12>

Оригинални научни рад

Примљен: 23.07.2018

Прихваћен: 11.09.2018.

ФРАНКОПАНОВИ „ПУТЕВИ СВИЛЕ“

Сажетак

Питер Франкопан, професор светске историје на Оксфорду, је 2015. године објавио књигу „Путеви свиле“ која је убрзо постала светски бестселер. У овој књизи, аутор се окреће од евроцентричног погледа на историју, и покушава да сагледа огроман утицај који су путеви свиле имали на човечанство, културу и целокупну историју.

Кључне речи: Путеви свиле, историја, култура, оријентализам

„Оријент је, у истој мери као и сам Запад, идеја која има историју и традицију мишљења, сликовитост и речник, захваљујући којима је Оријент постао реалан и присутан на Западу и за Запад. Два географска ентитета стога подржавају и до извесне мере одражавају један другог.“ (Саид 2008: 13-14) У свом делу „Оријентализам“, Едвард Саид на више места подвлачи како је светска историја „превише бела“, односно европеизована, позападњачена и како је европски идентитет, односно европска култура, дуги низ година сматрана надмоћнијом у односу на све остале народе и културе. Предуго се занемаривао утицај који је Исток вршио на Запад, и фаворизовао се западњачки начин гледања при коме се Оријент сматрао необразованим, инфериорнијим, културолошки слабијим.

Саид историју види првенствено као људску творевину, и као такву подложну погрешним и једностраним тумачењима: „Али, ако

---

* Филолошки факултет, Студентски трг 3, 11000 Београд
kvekonj@gmail.com

се сложимо да је све ствари у историји и историју саму створио човек, разумећемо како је могуће да се многим објектима или местима или епохама додељују улоге и значења који стичу објективну вредност тек пошто је приписивање обављено.“ (Саид 2008: 76) Запад је, по Саиду, актер, посматрач и судија, док је Исток (Оријент) пасивни објекат над којим се мора успоставити контрола. Историја не може да се исписује само једнострано, из угла победника или већине, већ морају да се сагледају све стране, углови свих учесника, јер је танка нит која повезује догађаје који су се узрочно-последично одвијали кроз историју.

Хоми Баба у делу „Смештање културе“ примећује како су многи историчари дуго „занемаривали“ чињеницу да се историја догађа и ван центра (односно ван Запада), и да су многи (а нарочито жене, урођеници, колонизовани, робови) захваљујући таквом ставу поставили људи без историје. Едвард Саид, Хоми Баба и остали теоретичари постколонијализма позивају на ревизију историје, уклапање Истока у „слагалицу“ историје, децентрализовање субјекта историје и дислоцирање из европских и Западних оквира. „Путеви свиле“ Питера Франкопана представљају пример сагледавања светске историје, управо из децентрализованог угла, угла Истока.

Питер Франкопан је британски историчар који ради на Вустер колеџу у Оксфорду, а уједно је директор центра за Византијско истраживање на универзитету у Оксфорду. До сада је гостовао као предавач на водећим светским универзитетима као што су Кембриџ, Јејл, Харвард, Принстон,... Проучава историју Средоземља, Балкана, Кавказа, Русије, Блиског истока, Персије (Ирана), средње Азије, однос хришћанства и ислама, а такође је и стручњак за средњовековну грчку књижевност. 2009. године је објавио ревизију превода „Алексијаде“ Ане Комнине, а 2012. је објавио књигу „Први крсташки рат: Позив са Истока“. 2015. године је из штампе изашла његова друга књига – „Путеви свиле: Нова историја света“. Ова књига је убрзо након штампања постала светски бестселер.

„Путеви свиле“ су комплексно дело које се протеже кроз више од двадесет векова, на више од 500 страна, са скоро 100 страна напомена и позивања на различите историјске изворе. У овој књизи,

аутор се, пре свега, окреће од европоцентричног погледа на историју, и покушава да сагледа огроман утицај који су путеви свиле имали на човечанство, културу и целокупну историју.

Аутор се у уводу присећа како је за 14. рођендан добио од родитеља књигу која је запалила варницу у њему јер је текст наводио како је

„Стара Грчка родила Рим, Рим је родио хришћанску Европу, хришћанска Европа родила је ренесансу, ренесанса је родила просветитељство, просветитељство је родило политичку демократију и индустријску револуцију. Индустрија укрштена са демократијом изродила је, пак, Сједињене Америчке Државе, отелотворење права на живот, слободу и потрагу за срећом.“ (Франкопан 2018: 13)

Овакво једнострано гледање на историју, из угла победника је за Франкопана било погрешно, јер је много тога било изгубљено, за-ташкано и погрешно протумачено. Аутор покушава овим својим делом да да нов, свеж поглед на светске токове, али из угла оних који су најчешће били губитници – народи који живе (или су некада живели) у Азији, а посебно они који живе на простору између Европе и Азије. Простор мале Азије, аутор назива раскрсницом цивилизације:

„Мост између Истока и Запада само је раскршће цивилизација. Те земље не само да нису на ивици светских дешавања него леже у њиховом самом средишту – и то још од самих почетака историје. Управо ту је створена цивилизација, управо ту је, по веровању многих, настао људски род.“ (Франкопан 2018: 15)

Аутор покушава да уклони ону негативну конотацију коју реч Оријентализам има у себи – као нешто затуцано, инфериорно, неразвијено, фундаменталистичко, терористичко... и покушава да укаже на чињеницу како су неки делови Азије дуго били напреднији од многих крајева Европе.

Франкопан је целокупну светску историју, почевши од древног персијског царства, па до данашњих збивања сагледао у светлу неких

од кључних момената који су уздрмали цео тадашњи познат свет (а били су у вези са путевима свиле). У више наврата, он наглашава како су кључне биле промена у расподели моћи и капитала и потреба за оним што је у датом моменту било схватано као престиж и симбол саме моћи. Европа од својих почетака није имала шта да понуди у поређењу са Азијом. Културни центри су били Грчка и Рим, а евидентно је да су војсковође и у Старом Риму и у Старој Грчкој чезнули за освајањем Азије. Азија је од почетка схватана као пространство пуно изобиља – у Кини се производила свила, Индија је била земља зачина, војсковође су чезнуле за најбољим коњима који су галопирали азијским пространима, а злато и сребро су додатно чинили цео овај део планете примамљивим. Путеви свиле нису били само путеви трговине већ и путеви вере, науке и културе – данашње највеће светске религије су зачете на тлу Азије (јудаизам, хришћанство, ислам, будизам), цифре које данас користимо су такође настале на тлу Азије, а и култура којом се данас дичимо не би била таква да није било азијског утицаја. Међутим, ови путеви нису били само путеви обиља (духовног и материјалног) већ и путеви смрти и болести. Овим путевима су кроз историју Хуни, Монголи, Отомани ишли у своја освајања Запада, а исто тако су преко ових путева болести попут куге прошириле свој смртоносни задах ка европским народима.

„Ови путеви били су централни нервни систем света, повезивали су људе и места, али лежали су испод површине, невидљиви голом оку. Баш као што анатомија објашњава како функционише тело, разумевање ових путева омогућава нам да схватимо како функционише свет.“ (Франкопан 2018: 17)

„Културе, градови и народи дуж путева свиле развијали су се и напредовали из доброг разлога: тргујући и размењујући идеје, учили су и позајмљивали једни од других, подстицали су даљи развој филозофије, наука, језика и религија. Напредак је био суштински важан. [...] Вође из прошлости схватале су колико је важно ићи у корак са временом“ (Франкопан 2018: 19)

Франкопан почиње од Александра Македонског јер је он своја освајања окренуо ка Азији, пошто Европа није имала шта да понуди. За разлику од данашњих освајача он је био милостив према онима које је покоравао, како би обезбедио њихову лојалност. Након Александра, Римско царство је такође имало потребу да се прошири на исток, јер је исток био непресушни извор лима, бакра, олова, топаза, слоноваче, драгог камења и зачина. Након што је Кина почела да се шири на азијском континенту, тако је почела и потражња за свилом. Аутор спомиње чувеног Сенеку који је био згрожен над овом тканином и тврдио како се не може ни назвати одећом јер не покрива ни обрине ни пристојност Римљанки. У овом периоду зачини из Индије су се користили и у Кини и Европи, кинеска свила се носила у Риму и Картагини, а азијски коњи су се јахали на западу – као што је напоменуо аутор, свет се повезао, постајао је комплексан и био је спреман за размену. Дакле, глобализација није тековина модерног доба и савременог човека.

На тлу Азије се паралелно развијало неколико религија од којих су у различитим моментима неке преузимале превласт, а друге училе како да живе под утицајем доминантне. Ислам се лагано ширио малом Азијом, а трговина је почела да цвета, посебно у новим градовима које су основали муслимани, попут Багдада, Басре или Мосула. Басра је била место где су се могли наћи свила, лан, бисери, драго камење, хена и ружина водица, док су се у Мосулу могли наћи стреле, седла,... Тражила се најбоља роба и најукуснији састојци. Франкопан спомиње записе у којима је нашао да су најукусније дунје оне из Јерусалима, најбоља пецива из Египта, да су Сиријске смокве су биле најсочније, а да је за шљиве из Ширази вредело умрети, док је, са друге стране, воће из Дамаска требало заобилазити у широком луку. Заједно са трговцима путовале су и приче које су се чуле по градовима и на њиховим тржницама. Ово је био период успона, и интересно је да је то био и период напретка у математици, филозофији, физици и географији. Франкопан подсећа да је погрешно тумачење да је ислам вера која је назадна, јер су најзначајнији умови Азије у златном добу путева свиле били муслимани, али су и они који нису били ове вере долазили на исток, у места попут Букаре, Мерва,

Газнија да расправљају о науци. У то време, како каже аутор, била је потпуно супротна верзија данашњег света – фундаменталисти су били хришћани, а не муслимани – сви они који су били отвореног ума за науку и новине нису били у Европи већ у Азији, док је хришћанство у Европи ограничавало науку.

„Док је муслимански свет уживао у изумима, напретку и новим идејама, већи део хришћанске Европе венуо је у тами, осакаћен недостатком средстава и још већим недостатком радозналости. Свети Аугустин био је отворено непријатељски расположен према истраживању: „Људи желе знање самог знања ради“, писао је презриво, „иако знање за њих нема никакве вредности.“ Радозналост, према његовим речима, није ништа друго него болест. [...] Науку је поразила вера. Ситуација је била готово потпуно обрнута од света какав познајемо данас: фундаменталисти нису били муслимани, него хришћани; људи отвореног ума, радознали и великодушни живели су на Истоку – и свакако не у Европи. Како се изразио један аутор, када је реч о писању о немуслиманским земљама, „ми у то не улазимо [у књизи] јер сматрамо да је беспотребно да их описујемо“. Те земље биле су интелектуална забит.“ (Франкопан 2018: 132)

У свету какав данас познајемо, слава и моћ се траже на Западу, док је у време успона путева свиле, то тражено на Истоку. Путевима свиле су обиловали богатством и знањем.

Са појавом Руса који су дошли из предела Скандинавије променила се и понуда на путевима свиле. У понуду су укључена и крзна која су била потребна на северу, а затим је почела и трговина људима, односно робљем. Исток је био кључан за успех, а градови по Европи су цветали, ако је цветала и њихова трговина са градовима у Азији.

Константне игре моћи међу онима који су се успели на политичким и дворским лествицама су захтевале да се задовоље све већи стомаци. Богатство истока је увек стајало у контрасту са стањем у Европи. Европљани су тражили нове начине да дођу до блага на Истоку

без икаквих посредника, па су прављене руте око Африке, или чак преко океана, који су довели до откривања нових земаља. Са сваким новооткривеним путем, нова земља је била на свом успону. Шпанија, Португал, Венеција,... а трговало се златом и сребром, и куповала се роба, али и робље. Као што напомиње аутор, „богатство и окови иду руку подруку“ (Франкопан 2018: 267). Свежа количина злата из новооткривене Америке је омогућавала да Европа побољша своју трговину, и да умири своје гладно срце. Богатство је редистрибуирано тако да је Азија са упливом злата и сребра могла да изнедри невероватне ствари попут Таџ Махала и сличног.

У прелазу са 19. на 20. век руске транссибирске железнице су повезале градове на нове начине, и тиме створиле савременије путеве свиле. Отприлике у истом периоду, људи су схватили колику важност има нафта (често звана и крв земље), а нафтоводи који су сачињени и који су умрежавали земље су правили такође нови вид путева свиле. Нафта, као нови, бољи вид горива је била још једно богатство Азије које је почело да привлачи Европу и Америку.

„Сједињене Америчке Државе и Велика Британија су потпуно исте: обе земље су „обожаваоци злата и давитељи слабих“, опседнути остварењем сопствених интереса, „покушавају да поделе непроцењиви драгуљ“ нафтних поља земље и отму га из „руку детињастих персијских политичара“. (Франкопан 2018: 423)

Иако су се на тлу Азије појављивали сукоби, ниједан до тада није био толико велик попут оних започетих у Европи а који су се ширили и на остале континенте. Ратови су исцрпели новчано стари континент али не и богатства Азије, и самим тим се дошло до закључка да ће онај који буде контролисао путеве свиле и њихова богатства имати већу моћ. Власт над територијама богатим нафтом је значило још веће богатство.

„Искуство рата било је разорно: због њега је контрола над путевима свиле и њиховим благом постала важнија него икада.“ (Франкопан 2018: 388)

У државе блиског истока новац је упливавао у великим количинама, јер свет није могао без нафте. Новац је омогућавао да се обезбеде ствари којих није било у Азији. Франкопан наводи пример Ирана који је новцем од нафте набавио конкорде за своју авио компанију, а у саму државу је увезено на хиљаде ТВ и стерео уређаја. Новац који је долазио је омогућио, са друге стране и набавку најсавременијег оружја, као и нуклеарне моћи. Иран, Ирак и Авганистан су постали трусна подручја у чију политику су се уплитали и Американци и Руси, и није чудно што су се, изневерени и од једних и од других, окретали сами себи, исламу и традиционалним начинима размишљања и живљења.

Франкопан примећује како су земље блиског истока брзо научиле како су на целој земаљској кугли људска права на другом месту, а интерес Америке на првом.

„Сједињеним Државама били су далеко важнији сопствени интереси од људских права широм света. Нису ништа научиле из искуства с предреволюционарним Ираном; САД свакако нису подстицале рђаво понашање, али углед им је неизбежно окрњен због подршке коју су пружале диктаторима, онима који су злостављали сопствено становништво или намерно изазивали своје суседе.“ (Франкопан 2018: 573)

Аутор цитира и Хомеинијев говор са краја 1979. године у коме он каже: „Узрок свих невоље Истока јесу странци са Запада и тренутно Америка. Све наше невоље потичу од Америке.“ (Франкопан 2018: 547) Американци су, кроз историју, покушавали увек да седе на две или више столица, што се често показало као погубно за њих:

„Што се тиче Сједињених Држава, покушале су да се некако провуку играјући се са сваким. Исход је био катастрофалан: иако је тачно да је семе антиамеричких осећања посејано много раније, није било неизбежно да никне у праву дубоку мржњу. Но, политичке одлуке САД током претходне две деценије затровале су ставове у читавој области између Средоземља и Хималаја.“ (Франкопан 2018: 567)

На основу досадашње историје, аутор закључује како су Американци у све улазили стихијски, мислећи увек само данас за сутра, а никада дугорочније. На пример, главни интерес им је био да Русе избаце из игре за нафтом, тако да су остали проблеми (као што су милитантне групе које су финансирани и опскрбили оружјем у ту сврху, а које су се отеле контроли) остављени да се са њима баве касније.

„Током двадесетог века Сједињене Америчке Државе су у сваком случају борбе за контролу над земаљама путева свиле лакомислено склапале нагодбе и споразуме, решавајући дааншње проблеме и не размишљајући о сутрашњим – а понекад су полагале темеље за много веће проблеме.“ (Франкопан 2018: 583) Много је проблема проистекло из „америчке културне ароганције“, како каже Франкопан.

Аутор пише како је „заштита светског поретка која одговара западним интересима само ново поглавље у покушају да се одржи позиција на древном раскршћу цивилизације“ (Франкопан 2018: 610). Западу недостаје перспектива у сагледавању онога што се дешава на тлу Блиског Истока. То што се тренутно дешава на том тлу су „порођајни болови“ регије која је некада владала светом интелектуално, културолошки и економски. Светски центар гравитације се враћа на место где је био миленијумима. Природни ресурси – нафта, гас, берилијум, деиспрозијум, жито и остале житарице, мак,... који се налазе на овим просторима привлаче све више светских корпорација. Нафтоводи, железница и авиотранспорт су у драстичној експанзији и тиме додатно олакшавају трговину на овим новим путевима свиле. Кинеска влада, на пример, пажљиво гради инфраструктуру, пазећи да повеже налазишта, изворе енергије, приступ градовима, лукама и океанима, како би олакшали трговину. Није чудно како велике светске фирме, као што су Хјулит Пакард или Форд или Фоксон, пребацују делове своје производње баш у Кину. Појављују се и нови интелектуални центри под покровитељством Јејла, Колумбије и осталих, а вреди поменути и Конфучије Институте који су непрофитни центри за промоцију кинеског језика и њихове културе, а основани су у свим земаљама између Кине и Медитерана.

Франкопан овим својим делом поручује да историја мора да се преиспита. На основу примера из историје могу се створити и нова пријатељства и нова непријатељства. Он сматра да је доба Запада на

заласку, ако не и на самом свом крају, и оно што нас у даљим годинама чека јесте питање климатских промена, пораст броја становништва на планети, мањак ресурса, поново оживљавање идеологија и прелаз моћи са Запада на Исток.

„Док размишљамо о томе одакле ће уследити нова претња, како да најбоље изађемо на крај с верским екстремизмом, како да преговарамо са земљама спреминим да занемаре међународно право и како да успоставимо односе с народима, културама, и регијама које готово нисмо ни покушали да разумемо, мреже и везе неупадљиво се спајају и укрштају дуж кичме Азије; тачније, тихо се обнављају. Путеви свиле поново се уздижу.“ (Франкопан 2018: 627)

Путеви свиле су изузетно историјско дело које познате чињенице склапа у сасвим другачију слику, и сагледава их из сасвим другачије перспективе. Франкопан подсећа да „на све нас непосредно утиче политика моћи која се одвија хиљадама километара далеко. Лако је заборавити да у развијеном свету новчић може да одлучује о животу и смрти, да спровођење ембарга може значити тихо гушење оних чији су гласови нечујни.“ (Франкопан 2018: 609).

„Путевима свиле“ Питер Франкопан изазива и читаоце, али и своје колеге да поставе себи и другима другачија питања везана за историју, потиче друге да изучавају крајеве и људе који су били дуго занемаривани, али пре свега позива да се преиспита став и општеприхваћене историјске чињенице које се често узимају као апсолут.

Извори и литаратура:

- Bhaba, Homi K. *The Location of Culture*. London: Routledge, 1994. Štampano
- Frankopan, Peter. *The Silk Roads: A New History of the World*. London: Bloomsbury, 2016. Štampano.
- Франкопан, Питер. *Путеви свиле: Нова историја света*. Београд: Лагуна, 2018. Штампано
- Јанг, Роберт Џ.С. *Постколонијализам: Сасвим кратак увод*. Београд: Службени гласник, 2013. Штампано
- Саид, Едвард. *Оријентализам*. Београд: XX век, 2008. Штампано

Kristijan Vekonj

PETER FRANKOPAN'S "THE SILK ROADS"

Summary

Peter Frankopan, a professor of global history at Oxford University, published the book, "The Silk Roads" in 2015, and it quickly became a world bestseller. In this book, the author turns the focus from Eurocentric views on history, to the huge impact that the Silk Roads had on humanity, culture and the whole history itself.

Key words: The Silk Roads, history, culture, orientalism.